

СЕКЦІЯ № 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

УДК 343.222.4

Сергій Рамізович БАГІРОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ);

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7077-033X>

ВИПАДКОВИЙ НЕОБЕРЕЖНИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ: ІСТОРІЯ ПРОВІДНОЇ ТЕЗИ НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ

Розслідування та подальший судовий розгляд справ про необережні злочини є важливою частиною правозастосовної діяльності держави. Під час цього практичні працівники могли б використовувати напрацювання кримінологічної та кримінально-правової наук, які стосуються оцінки особи необережного правопорушника. Проблема полягає в тому, що вітчизняні кримінологія і кримінальне право у цьому (та й не лише в цьому) питанні існують ніби автономно; взаємопроникнення цих наук перебуває на низькому рівні. В цьому додатково переконався автор цієї праці під час виконання взятого на себе завдання від Кримінологічної асоціації України щодо підготовки статті «*Випадковий необережний злочинець*» до «Великої кримінологічної енциклопедії України». Як з'ясувалося, у вітчизняних кримінологічній та кримінально-правовій науках існує прогалина як щодо теоретичного змісту цього поняття, так і стосовно можливостей його практичного застосування.

З точки зору теорії проблематика розпочинається уже з самого термінологічного звороту – наскільки коректним є його застосування? Чи правильним є поєднання слів «випадковий» і «необережний»? Якщо ж припустити, що цей термін має право на існування, то виникає нове питання: а хто ж тоді такі інші, невинуваті необережні злочинці? Який зміст вкладатиметься в останнє поняття?

Важливим є й те, які практичні результати ми отримаємо від застосування цього поняття? В якій сфері і яким чином застосовуватиметься відповідне поняття? На що впливатиме?

Здійснений автором огляд наявної кримінологічної і кримінально-правової літератури дав змогу пересвідчитися – безпосередніх відповідей на поставлені вище питання в ній не міститься. Окремі аспекти зазначеної проблематики розглядалися у працях таких науковців, як Ю. В. Голік [1; 2], С. В. Гончаренко [3], О. М. Джужа [4], А. Ф. Зелінський [5], О. М. Костенко [3], М. Д. Чадов [6] та деяких інших.

Між тим, в сучасній українській науці відсутні спеціальні дослідження кримінологічного змісту поняття «випадковий необережний злочинець» та можливостей його кримінально-правового застосування.

Передусім необхідно зауважити, що термін «випадковий необережний злочинець» в сучасній науці має лише кримінологічне забарвлення, оскільки для кримінального права поєднання понять «випадковий» і «необережний» створює неабияку колізію з точки зору логіки. Річ у тім, що у вченні про суб'єктивну сторону складу злочину поняття «випадок» або «казус» протиставляється одному з видів необережної форми вини – злочинній недбалості. Необережність тягне кримінальну відповідальність, випадок – ні. Саме тому споріднений із поняттям «випадок» термінологічний зворот «нещасні випадки з людьми» дедалі зазнає поступового виключення з положень кримінального законодавства. Так, у КК УРСР 1960 р. зворот «нещасні випадки з людьми» використовувався

набагато частіше, ніж у чинному КК України. Власне, за спостереженнями автора, зворот «нешасні випадки з людьми» залишився тільки у ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» КК України.

Для кримінології ж подібне поєднання слів «випадковий» і «необережний» не становить проблеми, оскільки в термін «випадковий злочинець» вкладається інше значення. Так, в науці кримінального права слова «випадок», «випадковість» і «випадковий» застосовують передусім для позначення незакономірного, нетипового характеру настання суспільно небезпечних наслідків.

Яке ж значення вкладається в поняття «випадковий злочинець» у кримінології?

Уже тривалий час в кримінологічній науці, ще навіть до того, як вона отримала самостійне сучасне найменування, започатковувалися спроби здійснити опис типів чи видів злочинців. У міру вивчення закономірностей функціонування злочинності, науковці накопичували істотний масив емпіричної інформації, який потрібно було впорядкувати. Зрозуміло, що й «автори» злочинних діянь не могли залишатися поза фокусом уваги вчених. Першим дослідником, який переніс акцент з вивчення злочинів і злочинності на особу злочинця, в історії кримінології визнається Чезаре Ломброзо (1836 – 1909). Цей вчений вплинув не лише на створення кримінальної антропології як окремого наукового напрямку, а й на подальшу увагу до особи злочинця у межах інших наукових напрямів, зокрема кримінальної соціології. Наприклад, засновник кримінальної соціології, співвітчизник Ч. Ломброзо, Енріко Феррі (1856 – 1929) зазначав, що його кримінальна соціологія спирається й на антропологію. Так, Е. Феррі з 1880 р. запропонував поділяти всю масу злочинців на п'ять класів: злочинці *душевнохворі*, злочинці *природжені*, злочинці *звичні*, злочинці *випадкові* і злочинці *за пристрастю* [7, с. 148].

Необхідно підкреслити, що Е. Феррі не був автором поняття «випадковий злочинець», оскільки в його книзі виявляємо низку посилань на праці інших дослідників, де це поняття уже містилося в класифікаціях злочинців. Наприклад, Е. Феррі стверджує, що вже Ч. Ломброзо не лише використовував поняття випадкового злочинця, а й поділяв випадкових злочинців на два різновиди – *псевдозлочинців*, до яких зараховував, зокрема тих, хто вчинив необережні правопорушення, і *криміналоїдів*, що вчиняють звичайні злочини, але яких варто відрізняти від справжніх, природжених злочинців [7, с. 165].

Е. Феррі на підставі вивчення праць представників кримінальної антропології доходить висновку, що наукове поняття «випадковий злочинець» було запроваджено кримінальними антропологами для того, аби позначити клас злочинців, в яких зовсім не трапляються або трапляються в обмеженій кількості характерні анатомічні, психологічні і патологічні особливості, які утворюють типову фігуру *злочинної людини (homo delinquente)* Ломброзо [7, с. 138]. Водночас, будучи представником соціологічної школи кримінології, Е. Феррі привертає увагу до тієї обставини, що випадкові злочинці вчиняють злочини більше під впливом зовнішніх обставин, ніж під впливом природжених нахилів [7, с. 148].

Цікавим є той факт, що теза Е. Феррі про перевагу зовнішніх обставин над внутрішнім світом випадкового злочинця надалі закріплюється в кримінології і використовується в сучасних наукових джерелах. Так, на думку О. М. Джужи, випадковим необережним злочинцем є особа, яка вперше несвідомо скоїла необережний злочин, що мав місце при порушенні правил обережності неусвідомлено, під впливом провокуючої ситуації або під впливом особливого психофізіологічного стану (утома, розгубленість, хворобливий стан). Така особа характ-ся заг. позит. спрямованістю особи і раніше правопорушень не вчинювала [4, с. 111].

Є підстави вважати, що для акцентування переважного впливу зовнішніх обставин на випадкового необережного злочинця, це поняття може бути сформульоване в такий спосіб: *випадковий необережний злочинець – особа із загальною позитивною спрямованістю, яка вперше вчинила необережний злочин внаслідок тимчасового прояву*

невластивої для неї поведінки, викликаного сильним впливом на її свідомість і волю обставин зовнішнього світу.

Список бібліографічних посилань

1. Голик Ю. В. Случайный преступник. Томск : Изд-во ТГУ, 1984. 166 с.
2. Голик Ю. В. Философия уголовного права: современная постановка проблемы // Философия уголовного права : сб. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 348 с.
3. Преступная неосторожность (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / И. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанский, А. Н. Костенко и др. Киев : Наук. думка, 1992. 220 с.
4. Джужа О. Випадковий необережний злочинець // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Київ : Нац. акад внутр. справ ; Кримінолог. асоц. України ; Золота миля, 2017. С. 111.
5. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков : Вища школа, 1986. 167 с.
6. Чадов М. Д. Случайный преступник. Понятие и репрессивно-предупредительные меры. Харьков : Типография и литография М. Зильберберг и с-вья, 1906. 168 с.
7. Ферри Э. Уголовная социология / сост. и предисл. В. С. Овчинского. М. : ИНФРА-М, 2005. 658 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.226

Ірина Олександрівна БАНДУРКА,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-5587>

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: У ФОКУСІ ЗАХИСТУ – ДІТИ

Жорстоке поводження з дітьми – це проблема, яка завжди існувала і, певне, ще довго буде існувати у суспільстві. Насильство не знає ні державних кордонів, ні соціального розшарування. Ця проблема не оминає нікого, вона може зачепити як бідних, так і багатих, як людей з вищою освітою, так і людей, які ніколи не вчилися, як фізично здорових так і хворих, як дорослих так і дітей. Особливо нетерпимим та небезпечним є насильство та жорстоке поводження стосовно дітей, які не здатні себе захистити, або можуть навіть не розуміти, що з ними відбувається, якщо це відбувається в сім'ї, в тому місці, де дитина повинна почуватися спокійно і захищено. Люди, які волею долі повинні піклуватися, виховувати і любити дитину, охороняти її, перетворюються на кривдників, зрадників. Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їх правами та зневага до інтересів, безпосередньо насильство щодо них становить суттєву загрозу їх життю, здоров'ю, нормальному розвитку і соціальній адаптації з одного боку, і майбутньому суспільства, в якому є місце насильству над дітьми – з іншого.

Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалася грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на сферу латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади [1, с. 11].

Однак, з плином часу ставлення суспільства до насильства над дітьми суттєво змінювалось, змінювалось і законодавство, яким регулювалось становище дітей. Так, Женевська декларація 1923 р. була першим міжнародним актом, спрямованим на